

ROZHLEDY

DUŠAN JEŘÁBEK A KAREL PALAS

POZNÁMKY K NOVÝM DĚJINÁM ČESKÉ OBROZENSKÉ LITERATURY

Druhý svazek Dějin české literatury (Praha, ČSAV 1960, redaktor Felix Vodička) je našim prvním pokusem o marxisticky pojaté dějiny českého literárního obrození. Neznamená to ovšem, že v leccems nenavazuje na práce starší. Metodicky je poměrně nejbližší Dějinám Vlčkovým, některé příbuzné znaky má i s Literaturou českou XIX. století, na níž měl důležitý podíl právě Jaroslav Vlček. Nové Dějiny upomínají na tyto práce především snahou zobrazit literární proces kombinováním pohledů syntetických s partiemi monografickými, při čemž celek autorova díla je i v členění výkladů podřizován celkům vyšším.

Nové Dějiny zobecňují a uvádějí do nového systému poznatky, ke kterým přispělo naše literárněvědné bádání v posledním čtvrtstoletí. Přinášejí mnoho nových pohledů na fakta i nové postupy metodické. Zároveň však nacházíme i řadu problémů, jejichž řešení v Dějinách II je nejednou diskutní, jak to ostatně vyplývá z celkového stavu naší soudobé literární historie. Pro plné zvládnutí velkého syntetického obrazu naší obrozenské literatury chybějí totiž některé předpoklady, zejména dostatek průpravných monografických prací, které by řešily dosud nevyjasněné otázky marxistického přístupu k řadě historických a literárněhistorických faktů v českém obrození.

Autoři druhého svazku Dějin (Karel Dvořák, Rudolf Havel, Marie Řepková, Vladimír Štěpánek, Felix Vodička) stanovili si cíl vytvořit takový obraz naší obrozenské literatury, který by zachycoval „v celkovém vývojovém přehledu historicky podmíněné a v podstatě nadindividuální vlastnosti literárních děl určitého typu a druhu“ (Úvod str. 11). Proto položili hlavní váhu na obecné kapitoly, v nichž se snažili zachytit obraz celých epoch, jejich podobu společensko-ideovou a uměleckou. Protože však autoři chtěli zároveň postihnout individuální podmínky tvůrčího vývoje ústředních literárních zjevů, věnovali jim — vedle pozornosti v obecných partiích — ještě řadu kapitol monografických. Autoři zvolili tento postup s vědomím nevýhod a potíží, které přináší křížení metody synchronní a monografické. Je totiž otázka, zda zvolený postup je nejvhodnější pro líčení literárního procesu v nové době, kdy slovesný vývoj je členěn do nepoměrně kratších časových úseků, než jak tomu bývá v literatuře starší. Přidržujeme-li se této metody, pak monografické kapitoly věnované osobnostem, jež bezprostředně zasahovaly do literárního dění i v pozdějších obdobích, musí nutně předjímat problematiku probíranou v dalších obecných kapitolách, na niž čtenář ještě není předchozími výklady připraven (například v kapitole o Dobrovském partii o jeho vztahu k RKZ atd.).

Vývoj obrozenské literatury je v Dějinách II sledován ve čtyřech časových úsecích, vymezených celkem tradičními periodizačními mezníky; jen počátek období preromantického je posunut o několik let nazpět, k roku 1806. V každém ze čtyř oddílů, odpovídajících jednotlivým vývojovým etapám, nacházíme úvodní kapitolu obecného zaměření, dalších několik kapitol (popřípadě podkapitol), podávajících výklad literárního procesu dané epochy podle slovesných rodů (poezie, próza, drama), a konečně kapitoly věnované vrcholným zjevům toho kterého období. Při tom nebylo ovšem možno zabránit překrývání některých kapitol obecných s kapitolami speciálními. Jiným úskalím zvoleného metodického postupu je nutnost členit výklad o díle básníků, nepojatých do monografických kapitol, do různých oddílů. Názor, že příbuznost žánrová a hledisko synchronní dominuje nad zřetelem k autorovu dílu jako k jistému víceméně kompaktnímu celku (jehož integrita je dána specifikem básnické osobnosti), neměl by ovšem nikdy vést k tomu, aby se účelné členění literárního procesu měnilo v jeho atomizování. Autoři druhého svazku Dějin se v některých případech — kde až příliš úzkostlivě respektovali stanovené zřetele — tomuto nebezpečí nevyhnuli, a někdy až zbytečně rozčištěný obraz autorova díla je cenou za důsledné respektování hlediska žánrového, popřípadě časově periodizačního; zlašť patrné je to třeba u V. K. Klicpery nebo S. K. Macháčka. Ke zcelení tohoto obrazu měl přispět biograficko-biblio-

grafický soupis spisovatelů; mohl toho ovšem dosáhnout jen způsobem faktograficky informativním, v podstatě tedy jen vnějškovým.

Zvolený metodický postup však s sebou nese ještě jiné problémy, které se nepodařilo vždy uspokojivě vyřešit. Snaha podat v syntetických kapitolách charakteristický obraz celkového literárního procesu, vysledovat základní vývojové síly a z daného materiálu abstrahovat teoretické poznatky vedla pochopitelně k úsilí po zobecnování problematiky jednotlivých epoch a po generalizaci teoretických závěrů. Ale ne vždy vyplývají tyto závěry nutně a logicky z rozboru materiálu v celé jeho šíři: tak třeba výklad o vztahu prózy k realitě v 50. letech (ve IV. oddílu) lze stěží uplatnit na prozaickou tvorbu tohoto období vůbec — týká se povytě B. Němcové.

Zamyšlení nad metodickým postupem Dějin II a zejména nad vlastní funkcí vzpomínutého soupisu vyvolává další otázku, týkající se jistě neúplnosti v líčení literárního procesu. Není v něm zahrnuto dílo řady obrozeneckých spisovatelů, jejichž tvorba byla nikoli nepodstatnou složkou ve vývoji obrozenecké literatury. Prakticky jsou docela ponecháni stranou Fr. Sušil, M. Mikšíček, B. M. Kulda a J. Ohéral — vesměs autoři, jejichž dílo by nemělo být v Dějinách jen zcela formálně připomenuto, nýbrž aspoň ve stručnosti zhodnoceno a zařazeno do historického vývoje slovesného. To se týká v první řadě Fr. Sušila, jehož sběratelská činnost má přece pro naši folkloristiku podstatný význam, a nelze ji proto přejít zbežnou zmínkou, odsunující Sušila jako sběratele někam do stínu K. J. Erbena a Fr. L. Čelakovského. Podobně dílo B. M. Kuldy je v nejlepší své části nepochybnou hodnotou celonárodního významu, a mělo být proto zhodnoceno a uvedeno v souvislost s obdobnou tvorbou B. Němcové, popřípadě Erbenovou, a to tím spíše, že význam Kuldova díla se zvyšoval dobově společenským kontextem první poloviny padesátých let, kdy poprvé vyšly Kuldovy Pohádky a pověsti národní. Ještě více překvapuje lhostejnost, s níž Dějiny mšjejí jedinou letmou poznámkou zjev tak pozoruhodný a ideově průbojný, jako byl J. Ohéral. Očekávali bychom, že právě marxistické dějiny obrozenecké literatury nově a po právu zhodnotí osobnosti tohoto druhu. Je zajímavé, že jde v uvedených případech vesměs o autory, kteří by měli mít místo v posledním oddílu Dějin II. V prvních oddílech se naopak dostává pozornosti — někdy i dost bedlivé — autorům, jejichž význam je daleko menší: Fr. B. Štěpničkovi, Fr. J. Vackovi-Kamenickému, V. J. Pickovi, V. Štulcovi aj. Nechceme tím říci, že se jim dostává pozornosti zbytečně: výklad o nich vesměs dokresluje nějakým zajímavým rysem obraz celé epochy. Ale analogicky bylo třeba postupovat v celých Dějinách II. Takto vzniká dojem, že tvůrčí proud naší literatury se směrem ke čtyřicátým a padesátým letům ztenčoval; ve skutečnosti tomu bylo ovšem opačně, a optický klam vzniká zužujícím se pohledem Dějin. Proto nakonec dochází k situaci poněkud kuriózní: výklad o nemalé části obrozenecké literatury se vlastně omezuje a přesunuje na připojený biografický a bibliografický soupis, který nabývá nově a nežádoucí samostatné funkce jakéhosi slovníku spisovatelů.

Vůbec se zdá, že kritéria, podle nichž se postupovalo při výběru materiálu pro Dějiny II i při hodnocení významu jednotlivých osobností, jsou poněkud diskutní. Tak budí pochybnosti hned argumentace Úvodu, zdůvodňující výběr autorů ústředního významu pro monografické kapitoly:¹ neprevěděčů zejména o tom, proč se vedle Dobrovského a Jungmannova nedostalo zvláštní kapitoly také Palackému (ponecháme-li už stranou Šafaříka). Zásadní význam jeho díla a činnosti pro rozvoj naší literatury lze sotva brát v pochybnost. Ale nejde konečně jen o to, zda se tomu či onomu autorovi dostalo zařazení mezi „klasiky“ a tudíž samostatného pojednání v Dějinách: jde vůbec o zhodnocení jeho významu, o nový pohled na jeho dílo, o soud, co z jeho odkazu zůstává pro nás živé. I po této stránce však zůstaly Dějiny II Palackému dlužny příliš mnoho, zejména v ocenění umělecké kvality Dějin národu českého a ve zvážení jejich velkého významu pro rozvoj naší historické beletrie. Jediná strana textu, která je Dějinám Palackého věnována a která nepřináší jediný nový pohled (naopak mnohé problémy Palackého filosofie dějin pomíjí), rozhodně nenaplníuje slib, který čteme v Úvodu (str. 12) a podle něhož literární význam Palackého (jako i P. J. Šafaříka a J. Ev. Purkyně) má být probrán „dostatečně a úměrně k jejich významu v kapitolách sledujících všeobecný rozvoj literatury“.

Jedním z ústředních problémů, které by dějiny české obrozenecké literatury měly řešit, je odpověď na otázku, jak se slovesná kultura podílela na procesu formování novodobého českého národa, jak se překonával feudální kulturní partikularismus a jak vyrůstala kvalitativně nová celistvost — česká národní literatura. Touto problematikou je třeba zabývat se dnes i proto, že ji starší badatelé, vycházející z idealistického pojetí národa a národní kultury, většinou zcela přehlíželi. Protože jde o problematiku velmi složitou, nelze se divit, že ji ani nové Dějiny zcela nevyřešily. Je otázka, zda při zkoumání obrozeneckého období, v němž se národní literatura jako jednotná struktura teprve vytvářela, vystačíme jen s centrálním pohledem bez většího zřetele k hospodář-

¹ Monografické kapitoly jsou věnovány J. Dobrovskému, J. Jungmannovi, J. Kollárovi, Fr. L. Čelakovskému, J. K. Tylovi, K. H. Máchovi, K. Havlíčkovi, K. J. Erbenovi a B. Němcové.

ským, sociálním i historickým zvláštnostem některých částí našeho území, jež se podílely na obrozenském literárním dění. Jde o to, zda lze — zvláště v tomto období — sledovat pouze ústřední vývojový proud a k němu přičleňovat jen podle chronologie i jevy, které s ním souvisí toliko volně. Touto cestou stěží postihneme integrační proces, na němž se podílela i obrozenská literatura; někdy může dokonce dojít i ke zkrslení některých jevů. K těmto úvahám vybězejí mimo jiné stručné zmínky Dějin o české obrozenské literatuře na Moravě. Například podstatu experimentování Fr. D. Trnky a V. Žáka neuvysvětlíme úplně, jestliže výklady o nich prostě připojíme k jazykovým snahám jungmannovců.

Jedním ze základních znaků druhého svazku Dějin je snaha soustředit se k poznání vlastního procesu literárního, vymanit zkoumání slovesného vývoje z přílišné závislosti na jiných vědních disciplínách. Toto úsilí je potřebné a z hlediska vývoje naší literární historie pochopitelné; v starších pokusech o syntetický pohled na dějiny naší slovesné kultury totiž vlastní objekt zkoumání nejednou ztrácel své specifikum, krásná literatura se stávala nezřídka téměř jen dokladovým materiálem pro jiné vědní oblasti. Toto soustředění ke krásné literatuře projevuje se v Dějinách mimo jiné zestrucněním výkladů o pracích naukových, i když mají k literárnímu procesu přímý vztah (např. partie o Jungmannovi), a omezením údajů biografických (životopisná data jsou vybírána funkčně, připomínají se jen ty fakty, které bezprostředně souvisí s literárním dílem). Avšak při realizaci tohoto záměru vyvstávají některé problémy. Dialektický vztah mezi procesem literárním a ekonomicko-sociálním odráží se v některých částech Dějin poněkud jednostranně: pečlivěji je vysledováno působení sociální báze na slovesný vývoj než zpětný vliv umělecké tvorby na poměry společenské; literární pokrok je nejednou spatřován především v tom, jak určité dílo posouvá dopředu slovesný vývoj, avšak méně se už při tom bere v úvahu, jak literatura plnila své poslání společenské. To se projevuje zřetelně například v tom, že autoři Dějin věnují málo pozornosti tzv. tvorbě lidovýchovné. Je sice pravda, že se tato tvorba dostává v dalším vývoji na okraj literárního procesu, avšak v prvních fázích obrození nebyla naprosto záležitostí okrajovou a měla důležitější úlohu, než jak by se zdálo z výkladů v Dějinách; tehdy měla největší publicitu, reagovala velmi citlivě na společensko-problematickou své doby, mezi ní a mezi literaturou „vyšokou“ existovaly i styčné body, vzájemné vztahy a ovšem i jisté napětí.

Snaha o zvýraznění vlastního literárního procesu — sama o sobě zcela správná — projevila se ve druhém svazku Dějin ještě jedním nepřiznivým rysem, až přílišnou redukcí údajů obecně historických. Tím pak trpí výklady o některých důležitých otázkách nebo faktech. Stěží lze například vysvětlit kořeny skeptických názorů J. Dobrovského nebo Fr. M. Pelcla o možnostech dalšího národního vývoje, jestliže nejsou při tom alespoň ve stručnosti připomenuty školské reformy a jejich důsledky. Prohloubení historických výkladů by rozhodně přispělo ke zvýraznění obrazu literárního procesu a přitom by nemuselo nijak podstatně zvětšit rozsah Dějin.

V souvislosti s tím je také třeba zamyslet se nad otázkou, s jakým druhem a okruhem čtenářstva druhý svazek Dějin počítá. V úvodu k prvnímu dílu (str. 7) čteme, že určení celých Dějin „není jednoznačné: jsou zároveň určeny i širší čtenářské veřejnosti i školám jako vysokoškolská příručka“. Druhý díl Dějin však vzhledem k tomuto širšímu okruhu uživatelů předpokládá až příliš mnoho vědomostí — nejen historických, ale i literárně historických, literárně teoretických, jakož i znalostí ze světové literatury.

Dosavadní poznámky se týkaly otázek, vyplynuvších víceméně jako důsledek metody, již postupovali autoři Dějin II. Všimněme si nyní alespoň některých zajímavých problémů, které nacházíme ve čtyřech oddílech Dějin, a způsobu, jímž jsou řešeny.

První oddíl, jehož autorem je Felix Vodička, sleduje vývoj obrozenské literatury od jejích začátků (tj. od sedmdesátých let 18. století) do r. 1805. Tato část přináší ve srovnání se staršími literárněhistorickými pracemi řadu nových pohledů na problematiku počátků obrozenské literatury. Kořeny českého národního hnutí, jehož výrazem je i obrozenská literatura, hledá Vodička v hlubokých ekonomických a sociálních změnách u nás, které se začaly výrazně projevovat v poslední třetině 18. století. Ve výkladech věnovaných vlastní literatuře je cenná zejména systematická snaha sledovat literární proces v těsném styku s tradicí folklórní a s tvorbou pololidových, která byla nejspíš oporou rodičů se obrozenské literatury. Výraznější a ucelenější než v starších syntetických zpracováních obrozenské literatury jsou probrány i základní ideově stylové znaky literární tvorby v tomto období. Z výkladů o jednotlivých literárních rodech jsou nově pojaty partie o próze a poezii; pozornost je věnována zejména otázkám prozodickým. Jediná monografická kapitola v této části se týká Josefa Dobrovského; soustřeďuje se především k otázce, jak se činnost Dobrovského podílela na vzniku a růstu české obrozenské literatury (ostatní složky činnosti Dobrovského, které s touto problematikou přímo nesouvisí, jsou právem zestrucněny). — K této části Dějin II máme jen drobnou poznámku: Objektivní význam Dobrovského kodifikace spisovné normy není snad třeba podepírat tím, že se hledá Dobrovského subjektivní motivace tohoto činu; nadto je uváděna motivace problematická. V Dějinách čteme: „Dobrovský věděl, že

čtenářské zkušenosti lidu vycházely z humanistické češtiny (většina knížek lidového čtení reprodukovala text z tohoto období), že nejde o něco, co by čtenářům nebylo známé, a soudil, že porušování stability veleslavské normy představuje objektivní zhoršení právě z hlediska těchto čtenářů" (str. 116). Tato argumentace však neodpovídá zcela skutečnosti: i u té části lidové četby, jejíž vznik sahá do 16. století a která byla v oběhu až do obrození, byla veleslavinská norma postupně rozrušována a stěží byla širším vrstvám čtenářů známa. Máme o tom ostatně přímé doklady. Někteří obrození spisovatelé (např. T. Fryčaj), i když si už byli vědomi potřeby jednotného, obecně závazného spisovného jazyka, užívali ve svých pracích i nadále prvků nenormálních — právě s ohledem na lidové čtenáře — a svůj postup odůvodňovali tím, že toto publikum spisy psané veleslavinskou češtinou nečte.

Druhý oddíl, nazvaný Zrod obrozené ideologie v literatuře, zahrnuje období 1806—1830. I tuto část — včetně monografických kapitol věnovaných J. Jungmannovi a J. Kollárovi — vypracoval Felix Vodička; jen samostatnou kapitolu o Fr. L. Čelakovském napsal Karel Dvořák. Také tyto partie přinášejí řadu nových výkladů o slovesné kultuře tohoto období i některé nové hodnotící závěry. Zvláště zajímavé jsou úvodní části, v nichž je věnována pozornost vzniku obrozené ideologie a jejím základním rysům. Ve srovnání se staršími dějinami obrozené literatury je zcela nová ideově stylová charakteristika tohoto období. Při líčení vlastního literárního procesu soustřeďuje se autor především na ty práce, které usilují o vytváření náročné české literatury. Tím se dostávají do popředí některá díla, která byla dříve neprávem v ústraní (např. Lindova). Soustředěný zřetel k této linii má ještě jednu přednost — uvádí do jednotného systému řadu prací (Jungmannovy překlady, Poláková Vznešenost přirozenosti, RKZ, Počátkové českého básnictví atd.), jež byly dříve vykládány víceméně odděleně. — Pochybnosti vyvolává předěl mezi první a druhou fází obrození, za něž Dějiny II zvolily rok 1806. V periodizaci obrozené literárního vývoje je to proti starším pracím jediná větší změna; proto překvapuje, že ji autoři hlouběji nevysvětlili a nezdůvodnili. Dějiny přihlížely ve všech případech (sedmdesátá léta 18. století, rok 1830, 1848) ke členění sociálně ekonomického a politického vývoje v našich zemích, jen při stanovení mezníku mezi první a druhým obdobím tuto zásadu nedodržely (rok 1806 neotvírá v našich dějinách žádnou novou epochu). Všimneme-li si chronologie těch jevů v naší literatuře, které reprezentují už nové snahy, nové cíle, je zřejmé, že ani v literatuře netvoří rok 1806 výraznější předěl; spíše k němu dochází — stejně jako v oblasti hospodářské a politické — v druhém desetiletí 19. století. — Máme ještě drobnou připomínku k výkladům o divadle v tomto období: poněkud větší pozornosti by zasluhovalo loutkové divadlo — už proto, že pronikalo i do těch míst a společenských vrstev, kde působnost jiných kulturních projevů byla ještě ztížena, a tím plnilo důležité národně uvědomovací a smelující poslání.

Oddíl třetí, nazvaný Sblížení obrozené literatury se životem, zahrnuje období 1830—1848. Autor celého tohoto oddílu Vladimír Štěpánek dovedl zejména v obecné úvodní kapitole dobře postihnout změny, jimiž prošla naše literatura třicátých let a jež vedly k tomu, že se literatura stávala záležitostí celonárodního života. Všiml si toho, jak na formování literární tvárnosti té doby působilo politické probuzení lidových mas, a správně ukázal, jak především revoluční vztah ke skutečnosti — více než vlivy jen literární — vedl v třicátých letech české písemnictví ke kontaktu s vývojem světové literatury romantické. Citlivý smysl pro klíčové vývojové momenty prokázal Štěpánek i ve výkladu let čtyřicátých: právem zdůraznil souvislost mezi vzrůstající politickou aktivitou liberální buržoazie ve čtyřicátých letech a silící realistickou tendencí našeho tehdejšího umění. Hlubšího zpracování by však zasloužila partie o kritice, zejména by bylo záhodno vyložit příčiny ústředního významu Havlíčkova v soudobé kritice a nepřecházet zcela letem tak důležité momenty, jako je Havlíčkův vztah k Lessingovi a Bělinskému. Je ovšem pravda, že právě na Štěpánkově partii o Havlíčkovi se dost neblaze projevuje křížení výkladů v kapitolách obecných a monografických: je otázka, zda problémy, na něž jsme zde poukázali a jež není možno u Havlíčka nikterak obejít, bylo možno řešit v přehledném výkladu o české kritice čtyřicátých let; připomínáme však v této souvislosti jejich opominutí proto, že tento nedostatek, jak ještě ukážeme, nijak není vyvážen ve speciální kapitole věnované Havlíčkovi.

Z ostatních kapitol Štěpánkova oddílu pokládáme za nejzdařilejší stať o próze. Dobře jsou v ní vysledovány zejména souvislosti vývoje domácího i evropského i odraz dobového životního stylu a společenského rozporu v prozaické tvorbě předrevolučních let. Cenné je kvalitativní rozlišení a charakteristika historické prózy Máchovy a Tylovy i určení jejího odlišného typu. Ve výkladech o próze s tematikou soudobou všimá si Štěpánek zajímavým způsobem pronikání formy „reportážních obrazů“ do tvorby čtyřicátých let. Tato forma, jak Štěpánek dokládá Havlíčkovými Obrazy z Rus a B. Němcovými Obrazy z okolí domažlického, neznamenal sice naprosté novum v naší literatuře, avšak Havlíček i Němcová dovedli jí využít novým, umělecky spracovaně účinným způsobem a proniknout jejím prostřednictvím k samé podstatě skutečnosti. Štěpánek ukazuje na značný význam těchto „obrazů“ pro rozvoj naší prózy směrem k realismu a pro vytvoření povídky ze soudobého života, jejíž počátky spadají do druhé poloviny čtyřicátých let.

Na oddílu čtvrtém (Obrozená literatura v době revoluce 1848 a v boji proti reakci let padesátých) má největší podíl Karel Dvořák, který sem napsal dvě kapitoly obecné a jednu monografickou (o Erbenovi). Za hlavní přínos tohoto oddílu pokládáme (v kapitole Za revoluce) nové hodnocení úlohy publicistiky ve vývoji naší slovesné tvorby obrozené: v přibližování beletristiky publicistickým formám nelze spatřovat — jak Dvořák vysvětluje — úpadek beletrie, ale nutný vývojový stupeň naší krásné literatury, pro jejíž nové poslání v revoluční době byl právě publicistický útvar výhodný. Zároveň je nutno, jak vyplývá z Dvořákových výkladů, korigovat hodnocení žurnalistické činnosti našich významných spisovatelů v revolučním období: její význam nebyl ani podružný, ani epizodický. Pro Tyla, Havlíčka, Němcovou, Sabinu znamenala žurnalistika důležitý předpoklad uměleckého vývoje k realismu. — Na rozvoji jednotlivých básnických druhů pak Dvořák sleduje, jak se odrazily revoluční události a revoluční ozdušší v naší slovesné tvorbě konce let čtyřicátých. (K tomu jen poznámku: Není prokázáno, že Klicpera, jak čteme na str. 480, „napsal drama Jan Hus“, které „vzpěti z úzkostlivosti sám zničil“. Je to jen dost vágní hypotéza.)

Na Dvořákovu výkladu padesátých let (kapitola V boji proti porevoluční reakci) zaujme zejména rozbor reakčních a pokrokových tendencí v naší tehdejší literatuře i vysledování úlohy naší publicistiky. Správný je Dvořákův poukaz na důležitost Mikovcova Lumíru pro propagaci slovanských literatur. Bylo by možno připojit, že Lumír měl v tomto směru důležitou úlohu i na Slovensku: jeho prostřednictvím se tam šířila známost ruské literatury, překlady v Lumíru bývaly pak základem překladů týchž ruských prací do slovenštiny.

Je záslužné, že Dějiny II sledují v každém oddíle i vztahy mezi českou a slovenskou literaturou v daném období, čímž naznačují specifičnost těchto vztahů v rámci mezislovanském a jejich význam pro rozvoj obou našich národů. V některém směru by však bylo třeba zpřesnit výklady o literárních vztazích česko-slovanských v letech padesátých. Karel Dvořák správně vystihl, že po uskutečnění jazykové literární odluky slovenské hledaly obě literatury novou společnou bázi ideovou; literární vývoj česko-slovanský v bachovském období však poněkud zjednodušil. To se týká především vztahů mezi štúrovci a radikálními demokraty. Je pravda, že radikální demokraté měli pochopení pro sociální obsah štúrovského programu, a nestavěli se proto na nacionálně odmítavé stanovisko českých liberálů. Ale odtud bylo k ideové shodě ještě dost daleko, zejména v oblasti kulturní politiky: stačí poukázat na ostré názorové rozpory mezi hlavními představiteli obou skupin — Lud. Štúrem a Jos. V. Fričem, které se týkaly netoliko almanachu Lada-Niöla, ale celého směru národního umění, jeho smyslu a poslání. (Připomeňme Štúrův dopis Fričovi z 11. 2. 1855, vyjadřující zásadní nesouhlas s Fričovými názory; viz Listy L. Štúra II, Bratislava, SAV 1956, str. 305—307.) Puritánské rusofilství slovenského buditele se nemohlo nestavět opozici ke „kosmopolitismu“ nadšeného obdivovatele Byrona a Heinova. Šlo ovšem o víc než o názorovou odlišnost dvou jedinců: šlo o dvojí pojetí orientace národní kultury, dané různým vývojovým stadiem obou národů a tudíž různými jejich potřebami. Sklon k idealizaci česko-slovanských vztahů se pak projevuje i v Dvořákově názoru na ohlas slovenské literatury v padesátých letech v Čechách: intenzitu tohoto ohlasu je třeba odhadovat daleko střízlivěji a vzít v úvahu objektivní i subjektivní překážky, které stály vzájemnému styku v cestě. O skutečném pronikání Sládkovičova díla do Čech lze v padesátých letech sotva mluvit. (Svědčí o tom například článek v prvním čísle Lumíra 1863 o Sládkovičových Spisech básnických.) Slovenské příspěvky v českých časopisech byly vzácnou výjimkou, jako byl výjimkou prozaický příspěvek Kalinčiákův v Lumíru, který Dvořák uvádí. Celý sblížovací proces probíhal daleko obtížněji a volněji, než vyplývá z podání Dějin; to, co se zde líčí jako uskutečněné (zásadní shody v ideovém zaměření obou literatur, přechod k prohloubenému poznávání slovenského života), bylo de facto teprve v zárodku.

Monografické kapitoly tohoto čtvrtého oddílu Dějin jsou věnovány Havlíčkovi, Erbenovi a Němcové. Dvořákova stať o Erbenovi vymezuje Erbenův básnický typ a jeho specifické rysy, jimiž se liší zvláště od Máchy: určuje povahu a podstatu pesimismu Máchova a Erbenova, spojeného u prvního s osobní revoltou, u druhého s rezignací. V souvislosti s tím odlišuje Dvořák typ subjektivní lyriky Máchovy od objektivizujícího principu lyriky Erbenovy. Po zásluze je třeba vyzvednout Dvořákův rozbor Erbenova vztahu k ústní slovesnosti na základě srovnání s obdobným, ale jinak řešeným problémem v tvorbě Čelakovského. — Kapitola Felixe Vodičky o Božněm Němcové navazuje na studii téhož autora z knihy Cesty a cíle obrozené literatury. Jádrem kapitoly je analýza Babičky: autor sleduje, jakým způsobem dosahovala Němcová typičností a realistické přesvědčivosti zobrazené ústřední postavy, a všimá si vnitřní souvislosti díla s programem Sabinovy Demokratické literatury. Vedle rozboru Babičky zvláště zaujme Vodičkova charakteristika pohádkářské tvorby a metody Boženy Němcové; právě Němcová, jak ukazuje Vodička, měla vedle Erbenova zásluhu na tom, že folklórní pohádka dostala svou klasickou knižní podobu a stala se celonárodní kulturní hodnotou.

Na ne jeden sporný a nedořešený problém narážíme ve stati Marie Řepkové o Karlu Havlíčkovi.

Po našem soudu se autorce především nepodařilo dost výstižně charakterizovat osobnostní a literární typ Havlíčkův. („Mnohostrannost působení“, „bohatá činnost veřejná“, „aktivní zasahování do společenského dění“ nejsou přece vlastnosti, které by Havlíčka odlišovaly od jeho vrstevníků!) Největší potíže dělal autorce výklad a rozbor ideového vývoje Havlíčkova. Nepostihla podstatu Havlíčkova vnitřního rozchodu s náboženstvím a nerozlišila jeho vztah k církvi a náboženství. Bylo by třeba ukázat, jak Havlíček došel od odporu k církvi k uvědomělému odporu protináboženskému, a vyloučit to zvláště důrazně v protikladu k Masarykově koncepci Havlíčka jako člověka náboženského. Autorčin výklad postihuje jen Havlíčkův politický motivovaný odpor k církvi jakožto cpoře feudalismu; vedle toho je však nezbytné uvést Havlíčkův rozchod s náboženstvím v souvislost s jeho vztahy k evropskému racionalismu a osvícenství. Havlíček je vůbec nazírán izolovaně, bez zařazení do vývoje evropského. To se projevuje také při výkladu o Havlíčkově významu literárně kritickém. — Úspěšnější byla autorka při rozboru básnického díla Havlíčkova, zvláště Křtu sv. Vladimíra, kde si všimá toho, jakým způsobem Havlíček ve své poezii využíval prostředků lidové slovesnosti.

Zvláštní otázka, nad kterou je třeba se zamyslet, je způsob zpracování bibliografie v Dějinách II. V Úvodu (str. 16) je vytyčena správná zásada, že „bibliografické poznámky . . . nevyčerpávají všechnu literaturu, soustřeďují se jen na základní práce, které umožňují prohloubit studium jednotlivých otázek obrozenské literatury“. Vzhledem k tomu, že jde o první marxistické dějiny naší obrozenské literatury, tedy o zpracování období, jež k sobě poutalo značnou pozornost dřívější literární historie, čekali bychom, že ze starší odborné literatury budou uváděna jen díla klíčová, za něž až dosud není náhrady, a že těžisko bibliografie bude v pracích z posledních let. Tak tomu však vždycky není. Někdy je — ze setrvačnosti — citována literatura zastaralá, jinde naopak chybějí odkazy na práce nové, někdy i zásadní. Tak při výkladech o začátcích obrozenského divadla není uvedena obsáhlá studie Jana Kopeckého *Divadlo naší hrdošti* (Divadlo 1, 1949—1950), u Fr. D. Trnky a V. Žáka chybí odkaz na studii Jar. Běliče *Zásady Palackého v otázkách jazykové kultury* (Tři studie o Palackém, Olomouc 1949), jež přináší některé cenné podněty k problematice jazykového experimentování těchto buditelů (Běličova práce je citována jen u Palackého); postrádáme rovněž odkazy na novější práce o J. T. Kužníkoví, J. H. A. Gallášovi, T. Fryčejovi, zmínky o nových edicích P. Šedivého, J. Rulíka aj. Domníváme se, že alespoň část citované literatury by měla být stručně komentována, Dějiny by neměly zůstat u pouhé registrace. Na závadu je i nedůsledné uvádění bibliografických dat u dramatických prací. Podle poznámky na str. 16 mají být u těchto prací uváděna v monografických kapitolách (eventuálně v soupise spisovatelů) data prvního vydání i nejstaršího známého provedení. Ale děje se tak jen nedůsledně: známá data provedení někdy chybějí (např. u S. K. Macháčka nebo u Fr. Turinského). Dost nejednotností je mezi vlastním textem Dějin II a připojeným slovníkem, který uvádí základní bibliografická a biografická data o spisovatelích. Autoři zahrnují do soupisu „všechny česky píšící spisovatele beletristy a publicisty, kteří žili v Čechách a na Moravě, s výjimkou těch, kteří se sice v textu objevili jménem jako účastníci společného literárního úsilí, ale jinak do vývoje literárního podstatněji nezasáhli“ (str. 603). Jak ukazuje praxe Dějin II, je toto kritérium dost labilní. Často lze jen stěží určit, kteří autoři zasáhli do literárního vývoje podstatněji a kteří nikoli: z autorů, o nichž se píše ve vlastním textu Dějin II, byli do soupisu zařazeni například Fr. Knobloch nebo J. H. Kafka, ale nebyli sem pojatí jiní členové Thámovy družiny (T. Pavelka aj.); v soupise jsou dále uvedena základní data o Fr. Vocedálkovi, ale chybějí údaje o jiném skladateli lidových divadelních her J. Petruškoví; z básníků druhého obrozenského období byl do slovníku autorů zařazen například i J. Hukal, ale nenajdeme zde Jana Křtitele Vladyku (zasluhoval by zmínky v soupisu už proto, že není zcela vyjasněno, která osoba je v literatuře s tímto jménem spjata). Pokud jde o spisovatele skutečně okrajového významu, o nichž není třeba uvádět základní údaje ve slovníkové části, je zbytečné pojímat je i do vlastních výkladů, protože pro eteřane neodborníka jsou to jména bez obsahu. — Rušivě působí nejednotné psaní křesťanů jmen některých spisovatelů; ve vlastních Dějinách se například píše Věnceslav Sv. Novotný (vlastním jménem František Novotný), Josef František Rautenkranc, Jan Nepomucký Štěpánek (vedle Jan Nepomuk Štěpánek), A. V. Svoboda (vedle V. A. Svoboda), v soupise autorů se však užívá podob František Věnceslav Novotný, Josef František Miloslav Rautenkranc, Jan Nepomuk Štěpánek, Václav Alois Svoboda. Měl by se také sjednotit postup při psaní příjmení některých obrozenských spisovatelů; některá z jmen jsou v Dějinách II převáděna do nové pravopisné normy (Fr. Rajman, V. Žák), někde je zachován tehdejší dobový úzus, popípadě se přihlíží k tomu, jak se psal sám spisovatel, někdy se konečně autoři přiklánějí k tradici zžitě v starších odborných pracích, která v některých případech neodpovídá ani prvnímu, ani druhému principu (např. psaní jména Fr. D. Kynský).

Jestliže jsme v našich poznámkách o druhém svazku Dějin české literatury věnovali poměrně značnou pozornost otázkám, které pokládáme za sporné, není to proto, že by tyto otázky v díle převažovaly, ale proto, že pochopitelně vzbuzují největší zájem. Jsme si vědomi (podobně jako autoři sami) toho, že napsat první marxistické dějiny české obrozené literatury je úkol, jehož zcela úspěšného splnění lze sotva dosáhnout jediným pokusem. Tím také vysvětlíme nedořešenost některých otázek metodických i některých dalších jednotlivých problémů. Ale přesto je třeba zdůraznit, že druhý svazek Dějin přinesl řadu nových pohledů na danou epochu; jako celek je nepochybně přínosem pro poznání naší obrozené literatury a dobře poslouží jako podklad a východisko jejího dalšího prohloubeného studia.

Prosinec 1960.

